

MACIEJ GROCHOWSKI

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Instytut Języka Polskiego

*Pamięci Stanisława Karolaka
i Romana Laskowskiego*

Ewolucja metodologii składni polskiej

Refleksje po 30 latach od wydania *GWJPS*

S ł o w a   k l u c z e : współczesny język polski; gramatyka; składnia; semantyka; historia językoznawstwa; metodologia językoznawstwa

Key words : contemporary Polish language; grammar; syntax; semantics; history of linguistics; methodology of linguistics

1. Przedmiot i zakres pracy

W 2014 roku minęło 30 lat od opublikowania przez Państwowe Wydawnictwo Naukowe dwóch tomów, składniowego i morfologicznego, *Gramatyki współczesnego języka polskiego* pod redakcją Stanisława Urbańczyka (dalej *GWJP*, *GWJPS*, *GWJPM*), nazywanej potocznie w środowisku „żółtą gramatyką”. Twórcą koncepcji *GWJPS* (jej przede wszystkim jest poświęcony ten artykuł) i zarazem autorem pierwszej, podstawowej części pracy, *Składni wyrażień predykatywnych*, jest Stanisław Karolak (1984). Całość, pod redakcją Zuzanny Topolińskiej, obejmuje ponadto *Składnię wyrażień polipredyka-*

tywnych (*Zarys problematyki*) Macieja Grochowskiego (Grochowski 1984) oraz *Składnię grupy imiennej* Zuzanny Topolińskiej (Topolińska 1984). Taki, trójczłonowy podział *GWJPS* wynikał ze składu zespołu autorskiego pracy i jego kompetencji.

W 2019 roku minie 50 lat od utworzenia w Zakładzie Języka Polskiego Instytutu Badań Literackich PAN Pracowni Budowy Gramatycznej Współczesnego Języka Polskiego (z dwoma zespołami, składniowym (warszawskim), kierowanym przez Zuzannę Topolińską, i morfologicznym (krakowskim), kierowanym przez Romana Laskowskiego), której podstawowym zadaniem badawczym było opracowanie nowej metodologicznie gramatyki współczesnej polszczyzny. Kierownikiem całej Pracowni była Zuzanna Topolińska. Pracownia ta, jesienią 1973 roku, została włączona, wraz z całym Zakładem do powołanego wówczas Instytutu Języka Polskiego PAN, a na początku lat 90. XX wieku przekształcona w dwie niezależne od siebie pracownie w Instytucie, krakowską Pracownię Teorii i Metodologii Gramatyki i warszawską Pracownię Semantyki. Nie ma więc od dawna Pracowni o tamtej nazwie i tamtym profilu badawczym. Nie ma wśród nas, co ważniejsze, dwóch wybitnych uczonych decydujących o kształcie Pracowni, bez których nie byłoby *GWJP*, Stanisława Karolaka i Romana Laskowskiego.

GWJPM, autorstwa Renaty Grzegorzczukowej, Krystyny Kallas, Krystyny Kowalik, Romana Laskowskiego, Alicji Orzechowskiej, Jadwigi Puzyniny i Henryka Wróbla, pod redakcją Renaty Grzegorzczukowej, Romana Laskowskiego i Henryka Wróbla, została opublikowana ponownie w postaci poprawionej i uzupełnionej, w dwóch tomach, w 1998 roku (w rok później ukazał się dodruk). Tom trzeci *GWJP*, poświęcony fonetyce i fonologii, autorstwa Leokadii Dukiewicz i Ireny Sawickiej, pod redakcją Henryka Wróbla został wydany przez Instytut Języka Polskiego PAN w Krakowie w 1995 roku. Tomu składniowego nie udało się wydać po raz drugi. W 1995 roku rozważaliśmy rozwiązania alternatywne: przygotować szybko do druku drugie wydanie *GWJPS* po wprowadzeniu do tekstu zmian kosmetycznych albo dopracować merytorycznie pierwsze wydanie i opublikować *Składnię* ponownie w terminie późniejszym. Zwyciężyła druga opcja, jej konsekwencje są powszechnie znane. Jedynie Stanisław Karolak opracował ponownie część ogólną swojej *Składni wyrażen predykatywnych* i opublikował w formie monografii *Podstawowe struktury składniowe języka polskiego* (Karolak 2002). Odpowiedniość tych dzieł dotyczy tylko ich zakresu, merytorycznie są to prace różne.

Wszystkie wymienione fakty skłaniają mnie jako członka Pracowni Budowy Gramatycznej, uczestniczącego w jej działalności w latach 70. i 80. XX wieku, i współautora *GWJPS*, do dwukierunkowej refleksji, którą poświęcam pamięci nieżyjących przyjaciół. Przedmiotem refleksji jest z jednej strony metodologia składni polskiej XX wieku z perspektywy początków lat 80., czyli momentu przygotowania i opublikowania *GWJPS*, a z drugiej strony metodologia składni polskiej, zwłaszcza semantycznej, ostatnich czterdziestu lat, to znaczy z perspektywy dnia dzisiejszego.

Prezentowany artykuł składa się z czterech, nie licząc wstępu, nierównych części. W pierwszej charakteryzuję ogólnie sytuację w składni języka polskiego na początku lat 70. XX wieku i okoliczności zewnętrzne powstawania *GWJP*, przede wszystkim *GWJPS*. W części drugiej, najobszerniejszej, omawiam podstawowe różnice metodologiczne między *GWJPS* a wcześniejszymi, globalnymi ujęciami składni polskiej od Antoniego Krasnowolskiego (Krasnowolski 1909) począwszy. Przyjmuję dziesięć najistotniejszych, arbitralnie ustalonych kryteriów ogólnych (własnego autorstwa), w świetle których porównuję koncepcję metodologiczną składni Stanisława Karolaka z koncepcjami jego poprzedników. Część trzecia jest poświęcona tzw. słabym stronom *GWJPS*, zwracam w niej uwagę na najważniejsze wady i braki opracowania podręcznikowego z 1984 roku, widziane z perspektywy dnia dzisiejszego. W części czwartej, najkrótszej, przedstawiam założenia i postulaty dotyczące przyszłej składni języka polskiego o profilu semantycznym.

2. Warunki powstawania *GWJPS*

Przygotowanie metodologicznie nowej gramatyki współczesnego języka polskiego nie było na początku lat 70. XX wieku sprawą prostą przede wszystkim z dwóch powodów. Po pierwsze, ówczesny stan zaawansowania badań teoretycznych i materiałowych nad współczesną polszczyzną był daleki od zadawalającego, zmiana tej sytuacji musiała mieć charakter procesywny, a nie zdarzeniowy (stąd w tytule tego rozdziału „warunki powstawania”, a nie „powstania” *GWJPS*), wymagała wielu lat dyskusji na szerszym forum. Odzwierciedla to fakt, iż od powstania Pracowni Budowy Gramatycznej (1969) do opublikowania *GWJPS* i *GWJPM* (1984) upłynęło piętnaście lat. Po drugie, zewnętrzne warunki badań naukowych były odmienne od dzisiejszych: nie było Internetu, poczty elektronicznej, komputerów ani nawet kse-

rografów; wszelkie dane (tekstowe, słownikowe, bibliograficzne) gromadzone były ręcznie, rejestrowane na papierze, przy użyciu maszyny do pisania lub pisma ręcznego. Informacje terminologiczne i bibliograficzne z zakresu składni były częściowo kodowane na kartach obrzeźnie perforowanych (Topolińska 1966, Grochowski 1972).

Na diametralne różnice między ówczesnym a dzisiejszym stanem zaawansowania badań nad współczesnym językiem polskim wskazuje kilka faktów. Na początku lat 70. nie było nie tylko nowoczesnej, ale wręcz aktualnej gramatyki polskiej, dotyczącej języka współczesnego. Ostatnie, zawierające wszystkie podstawowe działy, gramatyki języka polskiego pochodziły z lat 20. XX wieku (pomijam opracowania popularne, jak np. Klemensiewicz 1960). Były to: *Gramatyka języka polskiego* Stanisława Szobera z 1921 roku, parokrotnie wznawiana w opracowaniu Witolda Doroszewskiego (Szober 1957) oraz nigdy niewznawiana *Gramatyka języka polskiego* Tytusa Benniego, Jana Łosia, Kazimierza Nitscha, Jana Rozwadowskiego i Henryka Ułaszyna, wydana przez PAU w 1923 roku (Benni i in. 1923). Dostępne w okresie przygotowywania gramatyki opracowania całościowe składni pochodziły z okresu międzywojennego (Klemensiewicz 1937) i/lub reprezentowały tradycyjny nurt dyscypliny (Jodłowski 1976, Klemensiewicz 1963). Trzy lata przed opublikowaniem *GWJPS* została wydana po raz pierwszy składnia współczesnego języka polskiego, oparta na podstawach formalnych (Saloni, Świdziński 1981), nieuwzględniająca zależności semantycznych między wyrażeniami językowymi.

Liczba tzw. białych plam w polskim językoznawstwie współczesnym, a zwłaszcza w gramatyce, na początku lat 70. była ogromna. Konieczne było wypełnienie ich pracami monograficznymi. Jediną istniejącą wówczas klasyfikacją gramatyczną leksemów polskich była klasyfikacja Zygmunta Saloniego (Saloni 1974; por. też Saloni, Świdziński 1981), oparta głównie na podstawach morfologicznych, w badaniach składniowych mało przydatna. Dopiero w wyniku prac nad *GWJP* powstały, zwłaszcza w latach późniejszych, inne koncepcje podziału leksemów polskich lub pewnego ich podzbioru; por. np. Laskowski 1984, 1998, Grochowski 1986, 2003, Wróbel 1996, 2001, Wajszczuk 2005, 2010. Nie lepsza była sytuacja w polskiej leksykografii współczesnej. Jedynym słownikiem ogólnym współczesnej polszczyzny był w latach 70. *SJPDor*.

Nie więc dziwnego, że Pracownia Budowy Gramatycznej prowadziła intensywną działalność badawczą, wydawniczą, w zakresie upowszechniania wiedzy, a także działalność samokształceniową (na początku lat 70. odbywały się w Warszawie przez dwa lata, z inicjatywy Zuzanny Topolińskiej, ogólnopolskie szkolenia w zakresie logiki, semiotyki i teoretycznych podstaw językoznawstwa). Zorganizowaliśmy kilka konferencji tematycznych poświęconych słabo znanym wówczas kompleksom zagadnień, dotyczyły one kolejno: systemu morfologicznego i syntaktycznego polszczyzny (Zawoja 1971), liczby, ilości i miary (Jadwisin 1972), predykcji (Zawoja 1972), charakterystyki temporalnej wypowiedzenia (Jadwisin 1973), kategorii gramatycznych grup imiennych (Zawoja 1974), struktur predykatywnych i polipredykatywnych (Jaszowiec 1975). W konferencjach tych obok polskich teoretyków języka i badaczy współczesnej polszczyzny brali udział wybitni sławiści z wielu krajów świata, przede wszystkim europejskich: František Daneš, Zdeněk Hlavsa, Miroslav Komárek, Petr Sgall, Jarmila Panevová, Jan Kořenský, Rudolf Růžicka, Frido Michałk, Helmut Fasske, Milka Ivić, Robert Rothstein, Ljubomir Đurovič. Wyniki tych konferencji (artykuły oparte na referatach wraz z dyskusją) zostały szybko opublikowane w postaci druków zwartych: Konferencja 1972; Topolińska, Grochowski 1973; Orzechowska, Laskowski 1974; Grochowski, Topolińska 1975; Laskowski 1976; Podstawy opisu gramatycznego 1976. Liczne były też zebrania zespołu autorskiego *GWJP*, również z udziałem zaproszonych gości (Rogów 1976, Mogilany 1979, Mądralin 1979). Z myślą o nowej gramatyce polskiej zostało powołane w IJP PAN wydawnictwo seryjne *Studia gramatyczne* pod redakcją Zuzanny Topolińskiej. W latach 1977–1995 wydano ogółem jedenaście tomów poświęconych różnym problemom z zakresu wszystkich działów gramatyki. W 1975 roku powstało w IJP PAN ogólnopolskie czasopismo językoznawcze *Polonica* (do dziś wydano 36 tomów). Intencją ówczesnego komitetu redakcyjnego pisma (pod przewodnictwem Stanisława Urbańczyka) było publikowanie prac o współczesnym języku polskim, mających nastawienie teoretyczne.

Niezaprzeczalną wartością *GWJP* było to, iż w 1984 roku – na tle wcześniejszych opracowań całościowych dotyczących języka polskiego – stanowiła przełom metodologiczny, przyczyniła się do powstania licznych publikacji towarzyszących, istotnych dla rozwoju gramatyki i semantyki, pokazała wielu językoznawcom możliwości i niektóre kierunki dalszych badań (por. Kleszczowa 2012, Laskowski 2012, Grochowski 2012).

Na zakończenie tego rozdziału wymienię tych językoznawców polskich, którzy nie należeli co prawda do zespołu autorskiego *GWJP*, lecz których udział w licznych dyskusjach na konferencjach i w publikacjach zbiorowych, miał wpływ na ostateczny kształt *GWJP*. Są to: Andrzej Bogusławski, Kazimierz Feleszko, Zygmunt Saloni, Zofia Zaron. W pierwszych dyskusjach nad przyszłą gramatyką polską uczestniczyli również: Teresa Ampel, Leszek Bednarczuk, Irena Bellert, Maria Honowska, Marian Jurkowski, Violetta Koseska-Toszeza, Marian Kucała, Andrzej Maria Lewicki, Cezar Pienikarski, Krystyna Pisarkowa, Kazimierz Polański, Jadwiga Sambor, Anna Wierzbicka.

3. *GWJPS* a wcześniejsze ujęcia składni polskiej – podstawowe różnice metodologiczne

Zgodnie z wcześniejszą zapowiedzią przyjmuję dziesięć metodologicznie najistotniejszych, arbitralnie ustalonych kryteriów, na podstawie których porównuję *GWJPS* z paroma wybranymi wcześniejszymi koncepcjami składni (tzw. tradycyjnej), urzeczywistnionymi w postaci globalnego ujęcia dyscypliny. Porównanie to może wydawać się zbyt ogólne czy wręcz ogólnikowe, moim celem jest jednak tylko wyeksponowanie zasadniczych różnic metodologicznych, a nie ich szczegółowa analiza.

3.1. Miejsce składni w gramatyce

W tradycyjnych opisach gramatycznych, przyjmujących hierarchię od dźwięku do zdania, obowiązywała trójpoziomowa hierarchia dyscyplin od fonetyki przez morfologię do składni (Benni i in. 1923, Szober 1957, Klemsiewicz 1960). W *GWJP* przyjęta została hierarchia odwrotna, od *zdania* jako jednostki składni semantycznej i jego organizacji utrwalonej w *wyrażeniu zdaniowym* (termin odnoszący się do płaszczyzny strukturalnej, w przeciwieństwie do *zdania*, odnoszącego się do płaszczyzny semantycznej), poprzez wybór środków słownikowych i ich form oraz sposobów ich ukształtowania w ciągach syntagmatycznych, do postaci dźwiękowej tekstu. Składnię uznano więc za dyscyplinę nadrzędną, na której podstawach (semantycznych) opierały się morfologia i fonologia (Karolak 1984, por. też Karolak 1972, 2002). Nie było w latach 80. XX wieku gramatyki polskiej (innej

niż omawiana) spełniającej podane założenie, to znaczy opartej na podstawach semantycznych.

3.2. Sposób rozumienia składni

Według tradycyjnych koncepcji składni dyscyplina ta była rozumiana jako nauka o budowie zdania (Krasnowolski 1909, Szober 1957, Łoś 1923) albo o związkach między składnikami wypowiedzi i między wypowiedziami (Klemensiewicz 1937, 1963); por. Grochowski 2011, 2012. Do zakresu składni włączano także funkcje syntaktyczne form gramatycznych wyrazów (Łoś 1923, Szober 1957). Szeroką definicję składni jako „nauki o całokształcie zjawisk związanych z łączeniem wyrazów w zespoły” proponował Jodłowski (1976: 7). W myśl koncepcji Karolaka składnia jest częścią teorii języka, która formułuje reguły tworzenia wyrażeń złożonych z wyrażeń prostych, a następnie opisuje wyrażenia złożone i ich funkcjonowanie w aktach komunikacji (Karolak 1984: 11, 2002: 77). Tworzenie jednostek złożonych odbywa się na dwóch poziomach, pojęć i znaków. W ten sposób dochodzi do powstawania struktur pojęciowych i struktur znakowych.

3.3. Relacja między formą a treścią jednostek składniowych

Można przyjąć, że składnia tradycyjna milcząco akceptowała bilateralność jednostek składniowych (Krasnowolski 1909, Łoś 1923). Już Antoni Krasnowolski wyraźnie rozróżniał formę i treść jednostek (zarówno zdania, jak i jego części), pytając o to, jaka myśl jest wyrażona za pomocą jakich środków składniowych. Teoria Karolaka akceptuje nie tylko opozycję pojęć jako jednostek składni semantycznej i znaków jako jednostek składni strukturalnej (formalnej), ale również przyjmuje trzy rodzaje niezależnych od siebie reguł składniowych, mianowicie reguły formowania struktur semantycznych, reguły formowania struktur formalnych (wyrażeń o funkcji ekstratekstualnej i intratekstualnej) oraz reguły uporządkowania linearnego, oparte na zasadzie strukturalnej i komunikacyjnej (Karolak 1984: 17, 2002: 91), jest więc teorią składni trójpoziomowej. Nadrzędna, uniwersalna składnia semantyczna (w Karolak 1972 też: składnia sensów, a w Karolak 2002 też: składnia pojęć) ustala zbiór reguł tworzenia pojęć złożonych z pojęć prostych. Centralną częścią składni semantycznej jest składnia struktur predykatowo-argumentowych, podstawowych i derywowanych (por. Karolak 1984: 22, 40,

79), ustala ona modele zdań, przede wszystkim elementarnych. Idiomatyczna składnia wyrażen / składnia formalna (Karolak 2002), nazywana wcześniej składnią funkcjonalną (Karolak 1972) bądź strukturalną (Karolak 1984), ustala reguły łączenia form wyrażen w związki składniowe, z jednej strony semantemów, a z drugiej wskaźników syntaktycznych (związki między semantemami to związki konotacyjne, stanowią one odbicie implikacji pojęć, to znaczy zależności uniwersalnych, a związki między wskaźnikami syntaktycznymi to związki akomodacyjne). Idiomatyczna składnia linearna (składnia szyku) określa reguły wzajemnego usytuowania wyrażen powiązanych funkcjonalnie. Trzy wymienione warstwy tworzą zhierarchizowany układ: składnia semantyczna dominuje nad formalną, a formalna nad linearną (Karolak 2002: 95). Szerzej o tym zob. też w: Grochowski 2017.

3.4. Podstawowa zależność w składni

Tradycyjna składnia rejestrowała tylko jednokierunkową zależność formy podrzędnika od nadrzędnika (Krasnowolski 1909, Szober 1957, Łoś 1923). Dopiero teorie konotacji w lingwistyce europejskiej (por. np. Bühler 2004, Hjelmslev 1979, Kuryłowicz 1987) zaczęły kształtować – począwszy od lat 30. i 40. XX wieku – pojęcie podstawowej zależności dwustronnej (formalnej i semantycznej) w metodologii składni ogólnej, a następnie polskiej. Zasadnicze znaczenie w tym zakresie miały prace z teorii składni autorstwa Jerzego Kuryłowicza, a zwłaszcza dotyczące derywacji syntaktycznej, prymarnych i sekundarnych funkcji składniowych części mowy, relacji między konstytutywnym a konotowanym i konotującym członem zdania i grupy syntaktycznej (Kuryłowicz 1987, por. też Milewski 1965, Gołąb 1967). Pod wpływem teorii strukturalnych języka naturalnego i logiki formalnej, zwłaszcza Hansa Reichenbacha (Reichenbach 1967) Stanisław Karolak opracował aparat pojęciowy do analizy zależności składniowych. Według uczonego między pojęciami zgodnymi zachodzi implikacja (np. predykaty implikują argumenty), a między niezgodnymi wykluczanie. Odbiciem implikacji pojęć (konsekwencją ich otwartości czyli niezupełności) są związki między semantemami (Karolak 1984: 12, 22; 2002: 83–84). Za jedyną adekwatną procedurę ustalania liczby implikowanych przez predykat argumentów uważał uczony „pełną dekompozycję sensu reprezentowanego przez dane wyrażenie predykatywne na składniki elementarne (dalej nierozkładalne), czyli na semy”

(Karolak 1984: 54). Nawet metodologicznie zaawansowanej (np. w zakresie kryteriów przeciwstawiania składników i elementów niebędących składnikami wypowiedzenia, a także ustalania stosunków między nimi) wśród teorii składni tradycyjnej koncepcji Zenona Klemensiewicza obce było pojęcie konotacji w rozumieniu strukturalnym, o czym świadczy na przykład teza autora, że podmiot jest składnikiem zawsze niezależnym i nadrzędnym, a orzeczenie jest zależne od podmiotu (Klemensiewicz 1937: 94–95). W składni tradycyjnej nieznana była zależność syntaktyczna ani semantyczna oparta na implikacji, nie odróżniano wypełniania otwartej pozycji od dodawania składnika niezależnego do struktury składniowo kompletnej (tworzenia struktur polipredykatywnych).

3.5. Podział zakresu składni

W składni tradycyjnej dość powszechnie rozróżnia się zdanie (wypowiedzenie) proste i złożone; por. Krasnowolski 1909, Szober 1957, Klemensiewicz 1937, Jodłowski 1976. Jednym z istotnych zadań składni jest opis funkcji syntaktycznych form gramatycznych; por. np. Łoś 1923. Zdanie proste jest dzielone na części na podstawie ich funkcji semantycznych, a nie związków implikacyjnych. Z kolei typy zdań (wypowiedzeń) złożonych wyróżnia się na zasadzie analogii do składników zdania prostego. W *GWJPS* został przyjęty podział zakresu dyscypliny na składnię wyrażeń predykatywnych (Karolak 1984), składnię wyrażeń polipredykatywnych (Grochowski 1984) oraz składnię grupy imiennej (Topolińska 1984). Jak wiadomo, grupa imienna może reprezentować zarówno wyrażenie predykatywne, jak i polipredykatywne. Składnia oparta na założeniach logiczno-semantycznych, której integralną częścią jest struktura predykatowo-argumentowa, automatycznie odrzuca taki tradycyjny podział zdania prostego na części, który nie wynika z opozycji implikacji i braku implikacji w stosunku do predykatu. W *GWJPS*, a ściślej w składni wyrażeń polipredykatywnych, z jednej strony omówiono podstawowe opozycje zdań złożonych ze składowymi równoważnymi i nierównoważnymi syntaktycznie oraz zdań złożonych ze zdaniem składowym implikowanym i nieimplikowanym (Grochowski 1984: 243–244), a z drugiej scharakteryzowano wykładniki relacji semantycznych między zdaniami składowymi zdań złożonych (Grochowski 1984: 270–293).

3.6. Relacja między gramatyką a słownikiem

W językoznawstwie tradycyjnym relacja między gramatyką a słownikiem była oparta na niezależności. Słownik służył do rejestrowania haseł (wyrazów) i objaśniania ich znaczeń. Jednostki słownikowe wykorzystywano do ilustracji związków składniowych. Autorzy *GWJPS* mieli pełną świadomość współzależności gramatyki i słownika, a także ich wzajemnego oddziaływania. Nie da się badać osobno klas gramatycznych jednostek leksykalnych oraz ich klas semantycznych. Punkt ciężkości w naszych badaniach przesunął się stopniowo (m.in. pod wpływem rozwoju teorii jednostek języka i gramatyki operacyjnej Andrzeja Bogusławskiego (Bogusławski 1978, 1988) oraz teorii naturalnego metajęzyka semantycznego Anny Wierzbickiej (Wierzbicka 1980a, 1980b, 1988)) z klas i podklas gramatycznych na klasy semantyczno-leksykalne. Prowadzenie jednak badań równoległych nad gramatyką i słownikiem wymaga z kolei niemałych nakładów finansowych i dobrze zorganizowanych zespołów poważnych badaczy. W okresie funkcjonowania Pracowni Budowy Gramatycznej nie dysponowaliśmy ani jednym ani drugim.

3.7. Części mowy a części zdania

W składni tradycyjnej przyjmuje się, że części mowy są dane i że ich formy służą do pełnienia określonych funkcji w zdaniu. Ustalanie korelacji między częściami mowy a częściami zdania należało do podstawowych zadań składni tradycyjnej; por. np. Krasnowolski 1909, Klemensiewicz 1937, 1963, Szober 1957, Jodłowski 1976. Składnia oparta na podstawach semantycznych odrzuca tradycyjne podziały części mowy i części zdania. Pojęcia poszczególnych części mowy i ich podklas są wypracowywane w toku analizy semantyczno-składniowej i morfologicznej; por. Romana Laskowskiego dwie propozycje klasyfikacji funkcjonalnej leksemów polskich, przedstawione w *GWJPM*; Laskowski 1984: 26–37; 1998: 52–65. Były one przedmiotem licznych dyskusji również wiele lat po opublikowaniu *GWJP*, zapoczątkowały badania nad najślabiej znanymi wówczas klasami jednostek i przyczyniły się do powstania nowych klasyfikacji leksemów; por. m.in. Grochowski 1986, 2003, Wróbel 1996, 2001, Wajszczuk 2005, 2010. Odrębny system pojęć odnoszących się do części zdania i rodzajów zdań (wyodrębnianych na

zasadzie analogii do tych pierwszych) nie ma w składni predykatowo-argumentowej dostatecznego uzasadnienia. Była już o tym mowa w rozdziale 2 i w paragrafie 3.5.

3.8. Miejsce modalności w składni

W niektórych podręcznikach składni tradycyjnej rozważany był podział zdań ze względu na rodzaje czynności umysłowych mówiącego (Krasnowolski 1909), a także jego postawę względem przedstawianej treści (Klemensiewicz 1937). Inne globalne opracowania składniowe nie poruszały zagadnienia modalności (Łoś 1923, Szober 1957). Dla Stanisława Karolaka modalność (postawa mówiącego względem prawdziwości / fałszywości treści sądu) stanowiła odrębny – obok podstawowej struktury predykatowo-argumentowej, składnika temporalnego i lokatywnego – komponent zdania elementarnego (Karolak 1984: 27), w *GWJPS* nie został on jednak omówiony. Późniejsza praca autora zawiera lapidarną charakterystykę modalności i temporalności, opis składnika modalnego ogranicza się do modalności epistemicznej (Karolak 2002: 204–229).

3.9. Stosunek składni do referencji wyrażeń

Kluczowy w teorii języka problem referencji wyrażeń nie był w składni tradycyjnej dostatecznie uświadamiany. Odniesienie wyrażenia do świata pozajęzykowego i do innego wyrażenia było ujmowane w sposób identyczny. Nie dostrzegano nawet różnicy między użyciem a przytoczeniem; por. np. Krasnowolski 1909, Szober 1957, Klemensiewicz 1937. W składni opartej na podstawach logiczno-semantycznych referencja stanowi jedno z głównych kryteriów opisu struktur predykatowo-argumentowych (Bellert 1972). Stanisław Karolak (1984: 21) zakłada, że wyrażenia argumentowe pełnią funkcję referencyjną, a predykatywne – askryptywną. Referencja *sensu largo* stanowiła podstawowe kryterium opisu grup imiennych (Topolińska 1984).

3.10. Stosunek składni do struktury tematyczno-rematycznej

W składni tradycyjnej struktura tematyczno-rematyczna nie była zjawiskiem wyraźnie uświadamianym, nie omawiają go żadne znane mi podręczniki reprezentujące ten nurt. Do wyjątków należy praca Stanisława Jodłow-

skiego (Jodłowski 1976: 153–179), w której autor osobny rozdział poświęca aktualnemu rozczłonkowaniu. W niejednym podręczniku składni tradycyjnej charakteryzowany jest dość ogólnie szyk wyrazów w języku polskim. Zwraca się m.in. uwagę na to, że pozycja inicjalna i finalna składnika wypowiedzenia są pozycjami dystynktywnymi (Krasnowolski 1909). Stanisław Karolak (1984: 30 i n.), przyjmując *a priori*, że zdanie ma budowę tematyczno-rematyczną, identyfikuje jej komponenty z jednostkami składni semantycznej, predykatem i argumentem. Zob. szerzej w paragrafie 4.3.

4. Najważniejsze wady i braki *GWJPS* (z perspektywy drugiej dekady XXI wieku)

Niespójność treści i metodologii *GWJPS* rzuca się w oczy znacznie bardziej po przeszło trzydziestu latach od powstania „żółtej” składni, niż miało to miejsce wkrótce po opublikowaniu pracy. Główne przyczyny tego stanu rzeczy były dwie: po pierwsze, wszystkie trzy części *GWJPS* powstawały równolegle, po drugie, poglądy autorów nie były zbieżne, formułowano je w różnych konwencjach terminologicznych. Koncepcje składni wyrażen predykatywnych, polipredykatywnych i grupy imiennej opierają się na odmiennych kryteriach (pierwsza na pojęciowych, trzecia na wyrażeniowych, druga na mieszanych), czego konsekwencją jest krzyżowanie się zakresów tych trzech części *GWJPS*; wyrażenia predykatywne mogą mieć postać grupy imiennej, składnikiem wyrażenia polipredykatywnego może być jedna lub większa liczba grup imiennych.

4.1. Prostota pojęć i znaków

Stanisław Karolak operował kategoriami prostoty i złożoności w odniesieniu do dwóch różnych poziomów, pojęć i znaków. Pojęcia bez ich reprezentacji znakowej w postaci wyrażen określonego języka naturalnego nie istnieją, gramatyka pojęć nie ma własnego systemu znaków (Karolak 2002: 29). Uczony, chcąc uniknąć błędu hipostazy, mówiąc o pojęciach i o wyrażeniach posługiwał się innymi notacjami graficznymi, w pierwszym wypadku majuskułą. Zaproponował jednak rozwiązanie w ten sposób tylko problemu technicznego, a nie merytorycznego. Pojęcia i znaki są względem siebie z punktu widzenia prostoty i złożoności asymetryczne (Karolak 2001: 21–22). Pojęcia proste są niedefiniowalne (Karolak 2002: 20), mogą być reprezentowane za

pomocą znaków zarówno prostych, jak i złożonych. Z kolei prostota na płaszczyźnie znakowej polega na tym, że wyrażenie składniowo proste zawiera tylko jeden komponent o funkcji ekstratekstualnej (Karolak 1984: 12–13).

Za istotny aksjomat gramatyki o podstawach semantycznych uznał Karolak (2001: 21–24) myśl o istnieniu ograniczonej liczby pojęć prostych, niedefiniowalnych za pomocą innych pojęć. Akceptował również metodę dekompozycji treści (przyjętą w semantyce redukcjonistycznej; por. Wierzbicka 1969, 1972) jako właściwy sposób poszukiwania pojęć elementarnych. Zdając sobie sprawę z trudności z niearbitralnym ustaleniem ich zbioru, proponował kilkanaście pojęć prostych (m.in. *chcieć, czuć, działać się, robić coś, stać się, spowodować*): „za pojęcia proste uznajemy te, które wydają się nam dalej niedefiniowalne lub są przynajmniej bardzo bliskie niedefiniowalnemu, a równocześnie są komponentami znacznej liczby pojęć złożonych i powtarzają się w ich definicjach” (Karolak 2001: 22). Wszystkie wyszczególnione tu idee, charakteryzujące poglądy uczonego na język i na gramatykę, znalazły swój wyraz w jego licznych pracach opublikowanych dużo później niż *GWJPS*. Wzbogacenie gramatyki o te idee (choćby jej drugiego wydania) przyczyniłoby się do jej większej klarowności.

4.2. Obligatoryjność vs fakultatywność uzupełnień

Opozycję obligatoryjności i fakultatywności uzupełnienia (wyrażenia predykatywnego) syntaktycy łączą na ogół z jego nieredukowalnością i redukowalnością, a szerzej rzecz ujmując z warunkami jego redukcji, czyli tzw. elipsy; por. Grochowski 1978. Taki sposób ujęcia tej opozycji przedstawił również Stanisław Karolak (1984: 107–115), proponując liczne kryteria usuwalności uzupełnień. Możliwość redukcji uzupełnienia w danym kontekście diagnostycznym przemawia za fakultatywnością tego uzupełnienia. Rozważania Karolaka ilustrujące możliwość redukcji uzupełnień pokazują, że problemu tego nie da się rozwiązać na drugim poziomie opisu składniowego, czyli składni form (strukturalnej). Zawsze bowiem można znaleźć kontekst, z którego danego uzupełnienia nie da się usunąć. Pojęcie obligatoryjności komponentu jest innym wysłowieniem sądu o jego implikacji, należy więc do pierwszego, najwyższego poziomu składni, tzw. składni pojęć. Z kolei fakultatywność komponentu motywowana możliwością jego elipsy budzi zastrzeżenia natury logicznej.

Rozpowszechnione kryteria wykrywania elipsy i potwierdzania jej istnienia (możliwość interpolacji, synonimiczność wypowiedzenia eliptycznego i pełnego) tworzą wraz z samym tym pojęciem błędne koło, skoro interpolacja to uzupełnienie wypowiedzenia eliptycznego wyrażeniami, które zostały opuszczone, a wypowiedzenie pełne to wypowiedzenie nieeliptyczne. Por. też Bogusławski, Drzazgowska 2016: 689; Saussure 2004: 107–108; Falkowska 2014.

4.3. Sposób rozumienia struktury tematyczno-rematycznej

W *GWJPS* (Karolak 1984: 31) komponenty struktury tematyczno-rematycznej były identyfikowane z jednostkami składni semantycznej – predykatem i argumentem, co doprowadziło do pomieszania poziomów opisu syntaktycznego (Karolak 2002: 5–6), a w dalszej konsekwencji uniemożliwiło analizę uwarunkowań szyku wypowiedzeń. Autor *Składni wyrażen predykatywnych* twierdził, że „w zdaniach elementarnych zawierających jako jeden ze swoich składników predykaty jednoargumentowe (...) istnieje wzajemnie jednoznaczna odpowiedniość między argumentem a tematem oraz między predykatem a rematem, to znaczy argument *in praesentia* jest tematem, a predykat rematem.” W wypadku predykatów wieloargumentowych przyjmuje istnienie tematów złożonych (z argumentów implikowanych przez predykat), nie bierze natomiast pod uwagę możliwości uznania predykatu za temat ani wielopoziomowości rematów (Karolak 1984: 35). W późniejszej pracy Karolak (2002: 230–243) przedstawia autokrytykę opisu struktury tematyczno-rematycznej w *GWJPS*, identyfikując temat z podmiotem logicznym, a remat z orzeczeniem logicznym (obie te wielkości należą do dwudzielnej struktury pojęciowej sądu). Strukturę tematyczno-rematyczną ujmuje jako strukturę propozycjonalną wyższego rzędu (której argumentami są: temat – fragment rzeczywistości lub pojęcie oraz remat – cała propozycja), wyraźnie oddzielając poziom tej struktury od poziomu jej wykładników powierzchniowych (Karolak 2002: 237). Tematem może być każdy składnik struktury predykato-argumentowej, zarówno pełniący funkcję argumentu, jak i predykatu, jeśli tylko ściśle wyznacza przedmiot myśli (Karolak 2002: 233). Wykładnik tematu nie musi być wyrażony *explicite*, zawsze jednak jest obecny w warstwie treściowej sądu; nie istnieją zdania czysto rematyczne (Karolak 2002: 237). Takie ujęcie struktury tematyczno-rematycznej

jest bez wątpienia bliższe koncepcji Andrzeja Bogusławskiego (Bogusławski 1977) niż ujęcie przedstawione w *GWJPS*.

4.4. Składnia szyku

Składnia pojęć i składnia form, mimo pewnych zastrzeżeń dotyczących ich korelacji, tworzą spójną całość. Składnia szyku natomiast jest od obu tych poziomów w niemałym stopniu oderwana, Karolak (1984, 2002) poświęcił jej zarówno w *GWJPS*, jak i w późniejszych pracach niewiele miejsca. Nawet jedna z najbardziej ogólnych tez z zakresu tego działu składni współczesnej polszczyzny, mianowicie że reguły linearyzacji są oparte na dwóch podstawowych zasadach, strukturalnej i komunikacyjnej, nie została w *GWJPS* rozwinięta, nie ma też tam jej szerszej egzemplifikacji.

Przyczyny tego, że składnia linearna jest tylko wstępnie i najbardziej lakonicznie opracowaną warstwą w koncepcji składni Stanisława Karolaka łatwo jest, zwłaszcza po latach, wskazać. Po pierwsze, rozpowszechniona w składni tradycyjnej teza, że szyk wyrazów w polszczyźnie jest swobodny (skoro język polski jest językiem przypadkowym, a nie pozycyjnym), nie skłaniała do podjęcia gruntownych, szeroko zakrojonych badań dotyczących składni linearnej. Dominowała analiza szyku klityk (por. np. Misz 1981, Rittel 1975) oraz składników grupy nominalnej (ten problem stanowił przedmiot szczegółowych dociekań Zuzanny Topolińskiej, por. Topolińska 1984). Po drugie, w polskim językoznawstwie tradycyjnym i strukturalnym badacze koncentrowali uwagę na szyku jako zagadnieniu składni normatywnej i stylistycznej, a nie opisowej. Wzrost zainteresowań strukturą linearną wypowiedzenia w polskim językoznawstwie teoretycznym przypada na ostatnie dwadzieścia lat (por. np. Danielewiczowa 1996, Wajszczuk 1997, Moroz 2010, Stępień 2014, Grochowski 2013, Grochowski, Kisiel, Żabowska 2014), a więc na okres stabilizacji koncepcji składni trójpoziomowej Stanisława Karolaka.

4.5. Składnia wyrażeń polipredykatywnych w *GWJPS*

Składnię wyrażeń polipredykatywnych własnego autorstwa muszę ocenić – po trzydziestu pięciu latach od jej napisania – jako dosyć powierzchowną, a w porównaniu ze *Składnią wyrażeń predykatywnych* jako zbyt powierzchowną, nie uwzględnia bowiem podstawowej dziś w teorii języka opozycji predykatów poziomu przedmiotowego i poziomu meta. Ujawnia się to m.in.

w niczym nieuzasadnionym wyróżnieniu, za Zygmuntem Salonim (Saloni 1974, Saloni, Świdziński 1981), klasy partykuło-przysłówek, w konsekwencji czego nie zostały opisane w *GWJPS* ani przysłówki, ani partykuły. Błędem było również utożsamienie relacji semantycznych komunikowanych za pomocą przyimków (ściślej fraz nominalnych przyimkowych) z jednej strony i za pomocą spójników i relatorów z drugiej. Jak udowodniła Jadwiga Wajszczuk (1997) blisko dwadzieścia lat później, relacje te nie są sprawozdalne do wspólnego mianownika.

W *Składni wyrażen polipredykatywnych* nie zostały rozwinięte liczne tezy syntaktyków polskich reprezentujących tzw. składnię tradycyjną i wczesno-strukturalną, np. Zenona Klemensiewicza, Stanisława Jodłowskiego, Tadeusza Milewskiego, Anatola Mirowicza, Henryka Misza. Główna przyczyna to zbyt krytyczny stosunek do tradycji, zwłaszcza do typowo polonistycznych badań materiałowych.

Omawiane opracowanie ma liczne luki, np. brak w nim opisu struktury linearnej i prozodycznej wypowiedzenia, struktury wypowiedzeń innych niż deklaratywne, partykuł, spójników i innych operatorów meta, nawiązań wewnątrz- i międzywypowiedzeniowych. Niemal cała literatura z zakresu tej problematyki pochodzi z ostatniego czterdziestolecia, jej nieobecność w *GWJPS* (z 1984 roku) nie wymaga więc szerszego komentarza.

5. *GWJPS* w przyszłości: założenia i postulaty

5.1. Dyrektywy ogólne

Skoro zespołowi syntaktycznemu (do którego miałem zaszczyt należeć w latach 70. i 80. ubiegłego wieku) kierowanemu przez Profesor Zuzannę Topolińską, którego centralną postacią był Profesor Stanisław Karolak, nie udało się przygotować i opublikować nowego wydania składni (semantycznej) współczesnego języka polskiego, zadania tego powinien się podjąć nowy kilkusobowy zespół dobrze przygotowanych merytorycznie i zgodnych metodologicznie syntaktyków średniego pokolenia (tak wspianale współpracujących jak my pół wieku temu). Konieczność opracowania nowej składni (a pewnie i całej gramatyki) nie wymaga uzasadniania. Na wszelki wypadek jednak najważniejsze argumenty wymienię, gdyby ktoś z odbiorców tego tekstu miał pogląd odmienny. Po pierwsze, nie ma takiego, ukierunkowanego semantycznie, całościowego opracowania współczesnej składni języka polskie-

go, które odpowiadałoby aktualnej wiedzy i metodologii badań. Po drugie, przy opracowaniu składni semantycznej nie korzystano dotychczas z narzędzi językoznawstwa komputerowego i korpusowego. Po trzecie, respektując konieczność kompleksowego podejścia do badań nad gramatyką i słownikiem, warto wykorzystać w nowej składni dane leksykograficzne zgromadzone w *Wielkim słowniku języka polskiego*. Po czwarte, w systemie leksykalno-gramatycznym polszczyzny ostatnich dziesięcioleci zaszły istotne zmiany, wymagające uwzględnienia w nowym ujęciu składni.

Nowa składnia powinna przyjmować kilka najogólniejszych, relewantnych dla współczesnej lingwistyki następujących aksjomatów (wyliczam je w wielkim skrócie): (a) język i użycie języka to dwa światy różne, aczkolwiek powiązane; (b) nie ma w opisie języka nic ważniejszego niż różnice między jego obiektami (i konsekwentnie klasami obiektów); wykrywanie identyczności różnic między porównywanymi obiektami (o roli mechanizmu analogii w języku por. np. Saussure 1991: 193–194, Kuryłowicz 1987, Bogusławski 1993) służy budowaniu systemu zależności formalnych i funkcjonalnych między nimi, opartych na współistnieniu stosunków paradygmatycznych i syntagmatycznych, (c) bez składni jako podstawowej części kodu nie ma języka, istnienie składni jest konsekwencją otwartości (niezupełności) pojęć (Karolak 2002); (d) bez składni jako dyscypliny nie ma językoznawstwa, nie ma składni bez semantyki, nie ma opozycji składni (gramatyki) i słownika, a w konsekwencji opis składniowy i leksykalny nie są niezależne.

5.2. Konieczne uzupełnienia

Nowa składnia języka polskiego – oprócz zmodyfikowanej składni wyrażen predykatywnych i zmodyfikowanej składni grupy imiennej (bardziej precyzyjne atrybuty są przedwczesne) – powinna obejmować m.in. (a) składnię jednostek niezdaniotwórczych poziomu przedmiotowego, (b) składnię jednostek poziomów meta oraz (c) składnię linearną jednostek, grup syntaktycznych i wypowiedzeń.

Jednostki niezdaniotwórcze poziomu przedmiotowego nie są predestynowane do samodzielnego (tj. bez udziału jednostek zdaniotwórczych) tworzenia zdania. Kookurują one z jednostkami zdaniotwórczymi jako wyrażenia do nich dodane lub wypełniające pozycje implikowane przez te jednostki. Do tego obszaru składni należałaby niemała część problematyki grupy nominal-

nej (bezprzymkowej i przymkowej) i adverbialnej – z wyłączeniem grup (i ich składników) reprezentujących poziom meta, a więc takich sekwencji, które jedynie pod względem kształtu przypominają grupy syntaktyczne (por. np. *swoją drogą, w gruncie rzeczy, z całą pewnością*).

Jednym z centralnych zagadnień tej części składni powinna być budowa grup syntaktycznych pełniących funkcje (a) wyrażenia argumentowego predykatów podstawowych (jednostek zdaniotwórczych) oraz (b) predykatu dodanego do podstawowego wyrażenia predykatywnego, a więc do predykatu podstawowego bądź jego argumentu. W związku z tym, iż między grupami o funkcjach (a) i (b) zachodzi relacja krzyżowania, uzasadnione jest przedstawienie odrębnych opisów grup o różnych postaciach, w szczególności należałoby wydzielić (b1) grupy nominalne z takimi przymkami, które służą do wprowadzania (prawdopodobnie) tylko predykatu dodanego do podstawowego (por. np. *na podstawie, podczas, pomimo, w razie, w wyniku, z wyjątkiem* – szerzej zob. Grochowski 1984: 257–265) oraz (b2) grupy przysłówkowe. Badania nad przysłówkami jako podrzędnikami czasowników (teoretyczne i empiryczne), prowadzone intensywnie w ostatnich dziesięcioleciach, pozwoliły z jednej strony na uściślenie granic tej klasy i przeciwstawienie jej innym, nowym klasom, np. operatorom gradacji (Bałabaniak 2013), operatorom adnumeratywnym (Doboszyńska-Markiewicz 2013), metaprzysłówkom (Danielewiczowa 2012), dawniej zaliczanym do przysłówków bądź partykuł, a z drugiej przyniosły opis wybranych podklas semantycznych przysłówków, np. przysłówków tempa (Maryn 2009), przysłówków związanych z ograniczaniem dostępu do wiedzy o działaniach (Heliasz 2012), przysłówków reprezentujących pojęcie granicy (Kubicka 2015).

Drugie podstawowe zagadnienie to opis reguł tworzenia złożonych grup syntaktycznych, których zarówno centrum, jak i atrybuty są reprezentowane przez jednostki należące do różnych klas gramatycznych; por. Topolińska 1984: 330–353. Rozróżnienia i osobnego opisu wymagają grupy nominalne będące nazwami przedmiotów materialnych (por. np. *kamień przydrożny, młody człowiek*) i grupy, z reguły derywowane, nazywające stany rzeczy (por. np. *szczerłość twojego uśmiechu, poranny przyjazd moich znajomych*).

Składnia jednostek poziomów meta to składnia zbioru jednostek niemających odniesienia do świata pozajęzykowego. Zbiór ten jest wielowarstwowy i obejmuje m.in. należące do klasy syntaktemów operatory metapredykatywne, metaprzymiotniki i metaprzysłówki, a także parataktemy, wśród których

podstawowe podzbiory tworzą spójniki i partykuły (opozycja syntaktemów i parataktów pochodzi od Jadwigi Wajszczuk, 2005, 2010).

W okresie przygotowywania *GWJPS* byliśmy świadomi istnienia jednostek reprezentujących poziom meta (w opozycji do jednostek poziomu przedmiotowego, por. Zawadowski 1966). Anna Wierzbicka (1969, 1971) jako pierwsza w językoznawstwie polskim zdała sprawę z odniesienia wyrażań metatekstowych, proponując eksplikacje semantyczne niemałej ich liczby, ujawniające pojęcie mówienia. Jednak dopiero badania empiryczne przeprowadzone w ostatnim dwudziestoleciu uzmysłowiły językoznawcom, jak ogromny, wewnętrznie zróżnicowany i trudny do opisu jest zbiór jednostek poziomów meta. Wiele z nich ma kształt typowy dla jednostek poziomu przedmiotowego, np. metaprzymiotniki (Danielewiczowa 2007) i metaprzyśłówki (Danielewiczowa 2012). Liczne jednostki poziomów meta nie wchodzą w regularne zależności składniowe w zwykłym rozumieniu związków między formami, np. operatory metapredykatywne (Grochowski, Kisiel, Żabowska 2014). Z kolei istota związków, w jakie wchodzą partykuły i spójniki ze swoim bezpośrednim kontekstem, jest oparta na kookurencji (Wajszczuk 1997, 2005). Niemal cała literatura poświęcona klasom jednostek poziomów meta pochodzi z ostatnich dwóch dekad, nie było więc możliwe przedstawienie składni tych jednostek w 1984 roku.

Do zakresu składni linearnej należą przede wszystkim prawidłowości ogólne dotyczące związków linearnych dwustronnych i wielostronnych, uwarunkowanych strukturalnie i komunikacyjnie, zachodzących zarówno wewnątrz zdań (deklaratywnych i niedeklaratywnych) i grup syntaktycznych, jak i między zdaniami i grupami.

Związki dwustronne są oparte na relacji następstwa / uprzedniości i dotyczą sposobu usytuowania dwóch elementów językowych względem siebie bądź pozycji linearnej danego elementu w określonej strukturze. Opis związków wielostronnych polega na określaniu kolejności, w jakiej są usytuowane względem siebie co najmniej trzy elementy tworzące pewną strukturalnie rozumianą całość, np. zdanie czy grupę syntaktyczną.

Szyk w języku polskim jest zdeterminowany częściowo strukturalnie, częściowo komunikacyjnie. Uwarunkowanie strukturalne polega na zależności pozycji linearnej wyrażenia od związków składniowych, w jakie ono wchodzi (zarówno formalnych, jak i funkcjonalnych) z innymi elementami wypowiedzenia, a także od relacji semantycznych między tym wyrażeniem

a innymi. Uwarunkowania komunikacyjne szyku zależą od woli mówiącego, którego intencją jest przekazanie odbiorcy określonej (nowej) informacji.

Szyk jest problemem zarówno składniowym, jak i leksykologicznym, co stanowi konsekwencję jednego z przyjętych tu założeń, mianowicie, że nie ma opozycji składni i słownika; por. np. postpozycję komparatywu przymiotnika i przysłówka względem relatora *im_*, *tym_*. Współcześnie nie jest możliwa charakterystyka żadnych reguł składniowych bez odniesienia do jednostek leksykalnych i ich klas semantycznych.

Bibliografia

- BAŁABANIAK D., 2013, *Polskie intensyfikatory leksykalne na tle wyrażen gradacyjnych*, Opole: Uniwersytet Opolski.
- BELLERT I., 1972, *On the Logico-Semantic Structure of Utterances*, Wrocław: Ossolineum.
- BENNI T., ŁOŚ J., NITSCH K., ROZWADOWSKI J., UŁASZYN H., 1923, *Gramatyka języka polskiego*, Kraków: PAU.
- BOGUSŁAWSKI A., 1977, *Problems of the Thematic-Rhematic Structure of Sentences*, Warszawa: PWN.
- BOGUSŁAWSKI A., 1978, Towards an Operational Grammar, *Studia semiotyczne VIII*, s. 29–90.
- BOGUSŁAWSKI A., 1988, *Język w słowniku. Desiderata semantyczne do wielkiego słownika polszczyzny*, Wrocław: Ossolineum.
- BOGUSŁAWSKI A., 1993, O proporcjonalności w języku i jej warunkach, w: J. Sambor, J. Linde-Usiekniewicz, R. Huszcza (red.), *Językoznawstwo synchroniczne i diachroniczne. Tom poświęcony pamięci Adama Weinsberga*, Warszawa: WUW, s. 59–75.
- BOGUSŁAWSKI A., DRZAZGOWSKA E., 2016, *Język w refleksji teoretycznej. Przekroje historyczne*, Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- BÜHLER K., 2004, *Teoria języka. O językowej funkcji przedstawiania*, tłum. z niem. J. Koźbiał, Kraków: Universitas.
- DANIELEWICZOWA M., 1996, *O znaczeniu zdań pytajnych w języku polskim. Charakterystyka struktury tematyczno-rematycznej wypowiedzi interrogatywnych*, Warszawa: WUW.
- DANIELEWICZOWA M., 2007, Przymiotniki nieprzymiotniki. O pewnym niezwykłym typie wyrażen w języku polskim, *Zbornik Matice srpske za slavistiku 71–72*, s. 223–236.

- DANIELEWICZOWA M., 2012, *W głąb specjalizacji znaczeń. Przysłówkowe metapredykaty atestacyjne*, Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- DOBOSZYŃSKA-MARKIEWICZ K., 2013, *Operatory adnumeratywne w języku polskim. Dystrybucja i znaczenia*, Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- FALKOWSKA M., 2014, Skala subiektyfikacji a stopień eliptyczności wypowiedzenia. Wybrane zagadnienia, *Prace Filologiczne LXIV*, 2, s. 87–107.
- GOŁĄB Z., 1967, Próba klasyfikacji syntaktycznej czasowników polskich (na zasadzie konotacji), *Biuletyn PTJ XXV*, s. 3–43.
- GROCHOWSKI M., 1972, I. Perforacyjny kod problemowy do bibliografii składni polskiej, II. Słownik polskich terminów składniowych (Komunikat o badaniach Zespołu Syntaktycznego Pracowni Budowy Gramatycznej Współczesnego Języka Polskiego IBL PAN), w: Konferencja 1972, s. 167–172.
- GROCHOWSKI M., 1978, Czy zjawisko elipsy istnieje?, w: M. R. Mayenowa (red.), *Tekst. Język. Poetyka. Zbiór studiów*, Wrocław: Ossolineum, s. 73–85.
- GROCHOWSKI M., 1984, Składnia wyrażen polipredykatywnych (Zarys problematyki), w: Z. Topolińska (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, Warszawa: PWN, s. 213–299.
- GROCHOWSKI M., 1986, *Polskie partykuły. Składnia, semantyka, leksykografia*, Wrocław: Ossolineum.
- GROCHOWSKI M., 2003, Szyk jednostek synsyntagmatycznych w języku polskim (główne problemy metodologiczne), *Polonica XXII–XXIII*, s. 203–223.
- GROCHOWSKI M., 2011, Zenona Klemensiewiczza koncepcja składnika wypowiedzenia w świetle współczesnej składni semantycznej, w: J. M. Małecki (red.), *Zenon Klemensiewicz (1891–1969)*, Kraków: PAU, s. 47–58.
- GROCHOWSKI M., 2012, Główne kierunki badań syntaktycznych w Polsce w drugiej połowie XX wieku i na początku XXI wieku, w: M. Grochowski (red.), *Językoznawstwo w Polsce. Kierunki badań i perspektywy rozwoju*, Warszawa: Komitet Językoznawstwa PAN, s. 139–155.
- GROCHOWSKI M., 2013, Komunikacyjne uwarunkowania szyku we współczesnej polszczyźnie, w: A. Dunin-Dudkowska, A. Małyska (red.), *70 lat współczesnej polszczyzny. Zjawiska. Procesy. Tendencje. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Janowi Mazurowi*, Lublin: UMCS, s. 205–215.
- GROCHOWSKI M., 2017, Koncepcja składni trójpoziomowej w teorii języka Stanisława Karolaka, w: Z. Zaron, Z. Greń (red.), *My z Nich. Spuścizna językoznawców Uniwersytetu Warszawskiego*, Warszawa: Wydział Polonistyki UW, BELStudio Sp. z o.o., s. 95–107.
- GROCHOWSKI M., KISIEL A., ŻABOWSKA M., 2014, *Słownik gniazdowy partykuł polskich*, Kraków: Polska Akademia Umiejętności.

- GROCHOWSKI M., TOPOLIŃSKA Z. (red.), 1975, *Charakterystyka temporalna wypowiedzenia. Materiały konferencji naukowej w Jadwisinie, 9–11.IX.1973*, Wrocław: Ossolineum, s. 168.
- GWJP: *Gramatyka współczesnego języka polskiego*
- GWJPM: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*
- GWJPS: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*
- HELIA SZ C., 2012, *Przysłówkowe wykładniki ograniczania dostępu do wiedzy o działaniach*, Warszawa: Wydział Polonistyki UW.
- HJELMSLEV L., 1979, *Prolegomena do teorii języka*, tłum. z ang. H. Kurkowska, A. Weinsberg, w: H. Kurkowska, A. Weinsberg (red.), *Językoznawstwo strukturalne. Wybór tekstów*, Warszawa: PWN, s. 44–137.
- JODŁOWSKI S., 1976, *Podstawy polskiej składni*, Warszawa: PWN.
- KAROLAK S., 1972, *Zagadnienia składni ogólnej*, Warszawa: PWN.
- KAROLAK S., 1984, Składnia wyrażen predykatywnych, w: Z. Topolińska (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, Warszawa: PWN, s. 11–211.
- KAROLAK S., 2001, Założenia gramatyki o podstawach semantycznych, w: S. Karolak, *Od semantyki do gramatyki*, Warszawa: SOW, s. 21–61.
- KAROLAK S., 2002, *Podstawowe struktury składniowe języka polskiego*, Warszawa: SOW.
- KLEMENSIEWICZ Z., 1937, *Składnia opisowa współczesnej polszczyzny kulturalnej*, Kraków: PAU.
- KLEMENSIEWICZ Z., 1960, *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka polskiego*, Warszawa: PWN, wyd. 3.
- KLEMENSIEWICZ Z., 1963, *Zarys składni polskiej*, Warszawa: PWN, wyd. 4.
- KLESZCZOWA K., 2012, Polskie badania słowotwórcze u progu XXI wieku, w: M. Grochowski (red.), *Językoznawstwo w Polsce. Kierunki badań i perspektywy rozwoju*, Warszawa: Komitet Językoznawstwa PAN, s. 125–137.
- KONFERENCJA 1972: Konferencja naukowa „System morfologiczny i syntaktyczny współczesnego języka polskiego” (Zawoja, 16–18 grudnia 1971 roku), Warszawa: Zakład Języka Polskiego IBL PAN, s. 176.
- KRASNOWOLSKI A., 1909, *Systematyczna składnia języka polskiego*, Warszawa: M. Arct, wyd. 2.
- KUBICKA E., 2015, *Przysłówki reprezentujące pojęcie GRANICY we współczesnym języku polskim*, Toruń: UMK.
- KURYŁOWICZ J., 1987, *Studia językoznawcze. Wybór prac opublikowanych w języku polskim*, Warszawa: PWN.
- LASKOWSKI R. (red.), 1976, *Kategorie gramatyczne grup imiennych w języku polskim. Materiały konferencji Pracowni Gramatyki Współczesnej Polszczyzny Instytutu Języka Polskiego PAN, Zawoja, 13–15.XII.1974*, Wrocław: Ossolineum, s. 128.

- LASKOWSKI R., 1984, Funkcjonalna klasyfikacja leksemów: części mowy, w: R. Grzegorzyczkowa, R. Laskowski, H. Wróbel (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, Warszawa: PWN, s. 26–37.
- LASKOWSKI R., 1998, Funkcjonalna klasyfikacja leksemów: części mowy, w: R. Grzegorzyczkowa, R. Laskowski, H. Wróbel (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, Warszawa: PWN, s. 52–65, wyd. 2.
- LASKOWSKI R., 2012, Fleksja języka polskiego po sześćdziesięciu latach, w: M. Grochowski (red.), *Językoznawstwo w Polsce. Kierunki badań i perspektywy rozwoju*, Warszawa: Komitet Językoznawstwa PAN, s. 113–124.
- ŁOŚ J., 1923, Składnia, w: T. Benni, J. Łoś, K. Nitsch, J. Rozwadowski, H. Ułaszyn, *Gramatyka języka polskiego*, Kraków: PAU, s. 287–408.
- MARYN D., 2009, *Polskie przysłowki tempa. Studium semantyczne*, Gdańsk–Warszawa: Uniwersytet Gdański, BEL Studio sp. z o.o.
- MILEWSKI T., 1965, *Językoznawstwo*, Warszawa: PWN.
- MISZ H., 1981, *Studia nad składnią współczesnej polszczyzny pisanej*, Toruń: UMK.
- MOROZ A., 2010, *Parenteza ze składnikiem czasownikowym we współczesnym języku polskim*, Toruń: UMK.
- ORZECZOWSKA A., LASKOWSKI R. (red.), 1974, *O predykcji. Materiały konferencji Pracowni Budowy Gramatycznej Współczesnego Języka Polskiego IBL PAN, Zawoja, 14–16.XII.1972*, Wrocław: Ossolineum, s. 116.
- PODSTAWY OPISU GRAMATYCZNEGO 1976: Podstawy opisu gramatycznego języka polskiego. Konferencja naukowa (Jaszowiec, 2–4 kwietnia 1975 roku), Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN, Uniwersytet Śląski Instytut Filologii Obcych 1976, s. 64.
- REICHENBACH H., 1967, Elementy logiki formalnej, tłum. z ang. J. Pelc, w: J. Pelc (red.), *Logika i język. Studia z semiotyki logicznej*, Warszawa: PWN, s. 1–222.
- RITTEL T., 1975, *Szyk członów w obrębie form czasu przeszłego i trybu przypuszczającego*, Wrocław: Ossolineum.
- SALONI Z., 1974, Klasyfikacja gramatyczna leksemów polskich, *Język Polski LIV*, s. 3–13, 93–101.
- SALONI Z., ŚWIDZIŃSKI M., 1981, *Składnia współczesnego języka polskiego*, Warszawa: WUW.
- SAUSSURE F. DE, 1991, *Kurs językoznawstwa ogólnego*, tłum. z franc. K. Kasprzyk, Warszawa: PWN.
- SAUSSURE F. DE, 2004, *Szkice z językoznawstwa ogólnego*, tłum. z franc. M. Danielewiczowa, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- SJPDR: *Słownik języka polskiego*, t. 1–11, red. W. Doroszewski, Warszawa: Wiedza Powszechna, PWN 1958–1969.

- STĘPIEŃ M., 2014, *Wyrażenia parentetyczne w strukturze wypowiedzi – właściwości semantyczne, składniowe, prozodyczne*, Warszawa: BEL Studio sp. z o.o.
- SZOBER S., 1957, *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa: PWN; wyd. 4.
- TOPOLIŃSKA Z., 1966, Karty perforowane jako narzędzie analizy syntaktycznej, *Sprawozdania z prac naukowych WNS PAN I*, s. 81–93.
- TOPOLIŃSKA Z., 1984, Składnia grupy imiennej, w: Z. Topolińska (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, Warszawa: PWN, s. 301–389.
- TOPOLIŃSKA Z., GROCHOWSKI M. (red.), 1973, *Liczba, ilość, miara. Materiały konferencji naukowej w Jadwisinie, 11–13 maja 1972 roku*, Wrocław: Ossolineum, s. 108.
- WAJSZCZUK J., 1997, *System znaczeń w obszarze spójników polskich. Wprowadzenie do opisu*, Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- WAJSZCZUK J., 2005, *O metatekście*, Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- WAJSZCZUK J., 2010, Functional class (so called „part of speech”) assignment as a kind of meaning-bound word syntactic information, *Cognitive Studies / Études cognitive* 10, s. 15–33.
- WIERZBICKA A., 1969, *Dociekania semantyczne*, Wrocław: Ossolineum.
- WIERZBICKA A., 1971, Metatekst w tekście, w: M. R. Mayenowa (red.), *O spójności tekstu*, Wrocław: Ossolineum, s. 105–121.
- WIERZBICKA A., 1972, *Semantic primitives*, Frankfurt/M: Athenäum.
- WIERZBICKA A., 1980a, *The case for surface case*, Ann Arbor: Karoma.
- WIERZBICKA A., 1980b, *Lingua mentalis: the semantics of natural language*, Sydney–New York: Academic.
- WIERZBICKA A., 1988, *The semantics of grammar*, Amsterdam: John Benjamins.
- WRÓBEL H., 1996, Nowa propozycja klasyfikacji syntaktycznej polskich leksemów, w: H. Wróbel (red.), *Studia z leksykologii i gramatyki języków słowiańskich*, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN, s. 53–60.
- WRÓBEL H., 2001, *Gramatyka języka polskiego*, Kraków: Od Nowa.
- ZAWADOWSKI L., 1966, *Lingwistyczna teoria języka*, Warszawa: PWN.

**The evolution of methodology of Polish syntax.
Some remarks upon the *GWJPS* after thirty years of its publication
(s u m m a r y)**

The paper discusses the place and role of the *GWJPS* (1984) in the history of the Polish syntax methodology in the 20th and the 21st centuries. The article consists of four chapters, not counting the introduction. In chapter 1 the situation in linguistics in Poland in the 1970s and 1980s is presented. Chapter 2 contains a review of the

most important, according to the author's ten criteria, differences in methodology between the *GWJPS* and the earlier handbooks of Polish syntax in the 20th century. In chapter 3 weak points of the *GWJPS* which are easy to notice after thirty years are described. The last chapter presents theoretical assumptions and postulates concerning a new handbook of the Polish syntax.

